

Г. Г. Хлипавка

(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у вищому навчальному закладі, зокрема, такому аспекту, як соціальна компетентність. Автор на основі аналізу освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм розкриває особливості змістового наповнення професійної підготовки майбутніх офіцерів, визначає необхідність створення відповідного освітнього середовища як вагомого чинника професійного та особистісного розвитку кожного фахівця.

У статті здійснено огляд теоретичного аналізу досліджуваної проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальна компетентність, освітнє середовище, курсанти, офіцери.

Г. Г. Хлыпавка

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ СЛУЖБЫ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Статья посвящена проблеме подготовки будущих офицеров службы гражданской защиты в высшем учебном заведении, в частности, такому аспекту, как социальная компетентность. Автор на основе анализа образовательно-квалификационных характеристик и образовательно-профессиональных программ раскрывает особенности содержательного наполнения профессиональной подготовки будущих офицеров, определяет необходимость создания соответствующей образовательной среды как важного фактора профессионального и личностного развития каждого специалиста.

В статье осуществлен обзор теоретического анализа исследуемой проблемы отечественными и зарубежными учеными.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальная компетентность, образовательная среда, курсанты, офицеры.

Н. Khlypavka

FORMING SOCIAL COMPETENCE OF CIVIL PROTECTION SERVICE FUTURE OFFICERS DURING PROFESSIONAL TRAINING

The article is devoted to the problem of future officers of civil protection service training at higher education institution in particular to such aspect as social competence. Basing on analysis of educational qualification characteristics and educational and professional programs, author outlines peculiarities of curriculum for training future officers and determines the need for a proper educational environment as an important factor in professional and personal development of a specialist.

This article provides an overview of theoretical analysis of the studied problem by Ukrainian and foreign scientists.

Keywords: vocational training, social competence, learning environment, cadets, officers.

Динамічність соціально-економічних, політичних та культурних процесів у суспільстві, що зумовлюються чинниками історичного розвитку, визначає видозміну характеру професійної підготовки трудового потенціалу країни. Визначальною за таких обставин постає готовність особистості до продуктивного функціонування за найрізноманітнішими соціальними векторами, здатність до соціальної й професійної адаптації в суперечливих умовах професійної діяльності, визначених її специфікою, й таких, що є непередбачувані, нестандартні, неподібні до зразків усталених норм соціального середовища.

Реструктуризація й оновлення функцій підрозділів служби цивільного захисту України на вимогу економічних, екологічних, соціокультурних і політичних процесів зумовлюють необхідність модернізації професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у напрямі підвищення рівня їхньої соціальної компетентності, досягнення балансу у співвідношенні особистісних, професійно спеціальних й універсальних складників розвитку потенціалу курсантів.

Проблема професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту не є новою для вітчизняної науки. Розвитку компетентнісного підходу і впровадженню інноваційних технологій для підготовки фахівців різних галузей присвячено роботи С. М. Амеліної, Я. Я. Болюбаша, Н. Б. Бібік, Н. А. Зінчук, І. А. Зязюна, В. І. Лугового, Н. І. Мачинської, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, С. О. Сисоєвої, А. В. Хуторського та ін.

Процес підготовки військових фахівців ґрунтовно представлений у працях О. В. Барабанщикова, О. О. Безносюка, П. Л. Городова, А. Ф. Железняка, О. П. Зеленська, М. П. Коробейнікова, Л. П. Маслак, М. І. Нещадима, В. О. Огнева, Г. В. П'янковського, Н. Ф. Феденко, В. В. Ягупова,.

Висвітленню окремих аспектів проблем професійно-психологічної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту присвячені наукові роботи Г. Р. Дубровинського, М. М. Козяра, С. Х. Кім, С. М. Миронця, Ю. О. Приходько, Г. С. Тарасенко та ін.

Водночас проблема формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту ще не була предметом цілісного наукового дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості формування соціальної компетентності офіцерів служби цивільного захисту в процесі професійної підготовки у вітчизняних провідних навчальних закладах.

Професійна підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту, що здійснюється у провідних вищих навчальних закладах України, спрямована, насамперед, на виконання системи вимог, що докладно схарактеризована в Державних стандартах підготовки фахівців різного рівня (Галузевих стандартах вищої освіти України за напрямом підготовки).

Для виявлення особливостей професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України першочергово проаналізуємо Галузевий стандарт вищої освіти України з галузі знань 1702 «Цивільна безпека», затверджений Наказом МОН України № 320 від 10.04.2009 р. Складовими галузевих стандартів вищої освіти України з галузі знань 1702 «Цивільна безпека» є освітньо-кваліфікаційні характеристики (далі – ОКХ) та освітньо-професійні програми (далі – ОПП) за такими напрямом підготовки бакалавра: 170201 «Цивільний захист», 170202 «Охорона праці», 170203 «Пожежна безпека».

Принагідно зазначимо, що Львівський державний університет безпеки життєдіяльності здійснює професійну підготовку бакалаврів за означеними напрямом, окрім того, в університеті на високому рівні організована освітня діяльність, пов'язана з наданням вищої освіти за 25 освітньо-професійними програмами підготовки бакалавра, спеціаліста та магістра на денній та заочній формах навчання.

Галузевим стандартом вищої освіти України, зокрема, в ОКХ за напрямом підготовки 170203 «Пожежна безпека» визначено, що особа, яка навчалась за цим стандартом, отримує кваліфікацію 3439 – фахівець з протипожежної безпеки й здатна виконувати діяльність із пожежної охорони. Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України фахівець може посідати первинну посаду фахівця з протипожежної безпеки.

У змісті ОКХ окреслено, що здатність виконувати певний вид діяльності на основі використання необхідного обсягу й рівня знань та досвіду визначає компетентність випускника. У цьому контексті вважаємо за доцільне представити ширшу характеристику поняття «компетентності», яке, на переконання Н. Ничкало, розглядається як «... не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації» [1, с. 96]. Підтвердженням цього слугує визначення поняття «компетентність/ компетентності» у Національній рамці кваліфікацій як «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [2].

Науково-педагогічний аналіз проблеми формування соціальної компетентності у процесі професійної підготовки, вивчення сутності базових дефініцій дослідження, встановлення взаємозв'язків між ними дали змогу виявити, що власне соціальна компетентність детермінує міру й якість вираження інтегральної компетентності у соціально-професійному середовищі.

У чинних Галузевих стандартах з галузі знань 1702 «Цивільна безпека» в освітньо-кваліфікаційних характеристиках на професійному рівні окреслено сукупність обов'язків, які має виконувати фахівець відповідно до займаної посади – виробничі функції, що реалізуються на основі комплексу знань, умінь, видів завдань діяльності, здатностей і якими має володіти бакалавр, спеціаліст, однак лише оглядово описано ті якості, які необхідні для продуктивного професійного функціонування в постійно мінливому соціальному середовищі.

До прикладу, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці за напрямом підготовки 170203 «Пожежна безпека» види завдань діяльності поділяються на професійні, що безпосередньо спрямовані на виконання завдань, які поставлені перед фахівцем як професіоналом; соціально-виробничі завдання, що пов'язані з діяльністю фахівця у сфері виробничих відносин у трудовому колективі (наприклад, інтерактивне та комунікативне спілкування тощо); соціально-побутові завдання, що виникають у повсякденному житті й пов'язані з домашнім господарством, відпочинком, родинним спілкуванням, фізичним і культурним розвитком тощо і можуть впливати на якість виконання фахівцем професійних та соціально-виробничих завдань.

Потреба, що виникає в певних умовах, може бути задоволена у професійній діяльності через виконання таких функцій: проектувальна (проектно-конструкторська), організаційна, управлінська, виконавська (технологічна, операторська). Якість реалізації таких трудових функцій прямолінійно залежить від здатностей особистості – психічного та фізичного стану індивіда, у якому він спроможний виконувати певний вид продуктивної діяльності.

У змісті освітньо-професійної програми окреслено зміст умінь і здатностей вирішувати проблеми й завдання соціальної діяльності, однак на основі аналізу системи блоків змістових модулів, очевидним видається, що лише у циклі гуманітарної та соціально-економічної підготовки навчальні дисципліни та блоки змістових модулів, що входять до «Психології» (ГЕ. 01 – Психологія) й «Соціології» (ГЕ. 03 – Соціологія) та ін., спрямовані на розвиток у майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України власних пізнавальних процесів, формування умінь здійснювати корекцію власних індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, інтересів, здібностей, переконань і цінностей; користуватися прийомами саморегулювання та самоконтролю, розвитку вольових рис особистості тощо.

Традиційні чи оновлені моделі процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України реалізуються в освітньому середовищі, атмосфера якого має суттєвий вплив на формування як професійної, так і соціальної компетентності усіх суб'єктів навчально-виховного процесу. У розумінні Н. Крилової «середовище» – це оточуючий людину соціальний простір (у цілому – як макросередовище, у конкретному розумінні – як безпосереднє соціальне оточення, мікросередовище), зона безпосередньої активності індивіда, його найближчого розвитку й дій [3, с. 93].

Освітнє середовище В. Панов характеризує як систему освітніх умов, які необхідні для практичної реалізації освітньої технології та місії конкретного освітнього закладу, включаючи просторово-предметні умови, систему міжособистісних (соціально-психологічних) взаємовідносин між суб'єктами навчально-виховного процесу та простір різноманітних видів діяльностей, необхідних для соціалізації тих, хто навчається відповідно до вікових особливостей розвитку та індивідуальних інтересів» [4, с. 97].

Урахування загальних цілей професійної підготовки фахівців передбачає створення у навчальному закладі освітнього середовища, яке є чинником розвитку особистості, адже об'єднує всі компоненти функціонування педагогічної системи й відіграє визначальну роль у модифікації соціальної й професійної поведінки, яка розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Для формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України освітнє середовище, як стверджує Г. Беляєв, «...може виступати не лише як умова, але й як засіб виховання (як суспільного явища), навчання (як предмет спільної педагогічної діяльності) і розвитку (соціального індивіда – в особистість, спільноти – в суспільство)» [5].

Підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України здійснюється у вищому навчальному закладі, що має певну задану педагогічну структуру й організацію; навчання за всіма циклами підготовок відбувається за різними педагогічними формами (заняття, урок, лекція, виховний захід тощо), які використовуються для досягнення навчальних цілей (навчальної, розвивальної, виховної мети). Стійка структура послідовних педагогічних дій, окреслена конкретною методикою чи технологією, не обмежується лише дидактичними принципами у виконанні навчальної програми, оскільки кожна педагогічна форма є взаємозалежною із психологічними характеристиками, процесами, станами та детермінується суб'єкт-суб'єктною взаємодією.

Російський вчений С. Поляков, вивчаючи психологічні закономірності у межах конкретних педагогічних форм освітнього процесу, в кожній педагогічній дії виокремлює: 1) дії педагога, спрямовані на засвоєння студентами знань; 2) дії, що забезпечують освоєння студентами діяльності; 3) дії, що забезпечують актуалізацію, підтримку і розвиток мотивації, що породжує пізнавальну й діяльну активність [6, с. 68].

Наукові дослідження засвідчують, що при співвідношенні педагогічних форм із психологічними феноменами відбуваються якісні зміни у: когнітивних процесах (розуміння, мислення), емоційних станах (відчуття безпеки, належності, визнання досягнень, тривожність); діяльносних характеристиках (дія цілепокладання, орієнтувальні дії, виконавчі дії, дії контролю та оцінювання, рефлексивні дії); особистісних характеристиках (мотиви, відчуття авторства, самостійність); соціально-психологічних відносинах (особливості суб'єкт-суб'єктного сприйняття, особливості групової ідентифікації, якість групових взаємин тощо) [7].

Однією із особливостей професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту є обмеження можливостей для добровільного вибору навчальних і позанавчальних видів діяльності, розширення соціального простору й виявлення комунікативного потенціалу. Як зазначає В. Гора, характерною особливістю системи загальної професійної підготовки курсантів вищого навчального закладу України є регламентоване Статутом імперативно-правове регулювання взаємин у навчальному закладі. Так, загальні права та обов'язки слухачів і курсантів, відповідно до їх спеціального звання та службового положення, визначаються згідно з законами України, загальновійськовими статутами, дисциплінарним статутом ДСНС України, іншими нормативними актами, що втілює принцип єдиноначальності й декларативності спілкування [8].

У продовження думки Л. Мандрик визначає, що в курсантському колективі існує двобічна система внутрішніх взаємовідносин – формальна (офіційні стосунки між курсантами, що визначаються принципом дотримання суворої субординації, регламентуються відповідними статутами, наказами, інструкціями, розпорядженнями і здійснюються шляхом нормування поведінки) і неформальна (стосунки, зумовлені існуванням неформальної структури колективу, наявністю неформальних груп, як соціально позитивних, так і соціально негативних) [9, с. 4].

В умовах суворої регламентації й режиму, безумовно, формується дисциплінованість, самоорганізованість, відповідальність курсантів, однак з іншого боку, – вбачаємо небезпеку в педагогічних діях такого характеру, що підтверджується висловом Л. Фрідмана: «...традиційна педагогіка розглядає і вирішує питання виховання й навчання не конкретних суб'єктів, які мають свій темперамент і характер, а абстрактних об'єктів педагогічного впливу, які покійно виконують усі вказівки вчителів» [10, с. 5].

У цьому контексті С. Кравець вважає, що превалювання «повинності» породжує внутрішній супротив особистості, обмежуючи її свободу щодо вибору способів задоволення внутрішніх потреб, гальмує розвиток позитивної «Я-концепції», мотивації досягнення успіху, професійної мотивації, деформує самооцінку тощо. Означені індивідуально-психологічні утворення, власне, і є рушіями, основою, адже забезпечують позитивну динаміку рівнів розвитку професійної компетентності як у межах навчальної діяльності, так і поза нею – у професійному саморозвитку й навчанні впродовж життя [11, с. 47].

Специфіка професійної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України визначається цілеспрямованим формуванням такого складного й багатопланового суспільно-психологічного явища як відповідальність. У структурі досліджуваного нами феномену «соціальної компетентності» категорія відповідальності є наскрізною й характеризується як «...внутрішня психологічна якість особи, яка (якість) передбачає самоконтроль, самодисципліну та свідоме й добровільне виконання соціальних обов'язків, визначених суспільними нормами і соціальними вимогами [12, с. 196].

У структурі відповідальності С. Єланов виділяє такі компоненти:

- чітке знання конкретних обов'язків, значущих як для окремої особистості, так і для суспільства;
- прийняття цих обов'язків, позитивне переживання особистістю свого ставлення до них, прагнення до їхнього виконання;
- реалізація прийнятих обов'язків у конкретних діях і вчинках, здатність особи контролювати свої дії, свою поведінку: визначати відхилення програми, що реалізується, від заданої (або їхню відповідність) і вносити у план діяльності відповідні корективи [13, с. 203].

Формування означеної компоненти соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України здебільшого забезпечується у процесі їхньої практичної підготовки, зокрема під час проходження курсантами, що навчаються за напрямом підготовки 170203 «Пожежна безпека», навчальної практики на посаді пожежного-рятувальника, навчальної практики на посаді начальника караулу, інспектора державного пожежного нагляду, переддипломної виробничої практики. Практична підготовка курсантів супроводжується фізичним навантаженням, тренувальними вправами у спеціально змодельованих екстремальних ситуаціях, таких, як розмінування, гасіння пожеж, реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного походження різного рівня складності. Відповідальність при виконанні таких дій виявляється багатопланово: особистість відповідальна за свої вчинки не лише перед соціальним оточенням, а й перед собою. У такому разі відбувається професійна ідентифікація майбутнього фахівця, що передбачає виконання соціальних і професійних норм, вимог, стандартів на основі самоусвідомлення власної приналежності до соціуму й розуміння себе таким, що бере відповідальність за те, ким він є, і який результат може забезпечити у вирішенні соціально-побутових, професійних ситуацій.

Аналіз особливостей організації професійної підготовки у навчальній діяльності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України дає змогу визначити, що системний підхід до навчання курсантів характеризується побудовою та функціонуванням освітнього середовища, в якому курсанти опановують необхідні професійні компетенції, передбачені Галузевими стандартами за напрямками підготовки. Традиційно діючим у цьому процесі й досі є

підхід, за якого курсанти ще не стали суб'єктами навчального процесу, а виступають лише об'єктами педагогічної діяльності.

Організація процесу формування соціальної компетентності у процесі професійної підготовки за таких обставин потребує уточнення й поглиблення в умовах спільної педагогічної взаємодії. Нині система професійної підготовки повинна бути зорієнтована насамперед не на теперішні, а на перспективні цінності суспільства, мати випереджувальний характер і передбачати потреби нинішніх і майбутніх поколінь на вимогу моделей розвитку цивілізованої держави й цивілізованої особистості в ній.

Педагогічна взаємодія між суб'єктами навчального процесу має ґрунтуватися на основних ідеях сучасних підходів (системного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, соціоцентричного та ін.) і бути координованою за цілями, оновленим змістом, інноваційними формами, методами, технологіями навчання з урахуванням основних принципів психології в педагогічних діях з метою задоволення професійної й особистісної суб'єктності тих, хто навчається.

Разом із навчальним процесом у вищих навчальних закладах проводиться й виховна робота, заходи з реалізації якої спрямовані на формування патріотів, свідомих громадян держави, соціально компетентних майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Вимогою нової історичної віхи в державі стало розроблення й затвердження Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 рр. (далі – Стратегії) (Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015).

Однією із низки актуальних проблем, вирішення яких уможливиться виконанням плану дій щодо реалізації Стратегії, є відсутність єдиних стандартів щодо процесів, суб'єктів, їхньої компетенції та повноважень, якості діяльності у сфері національно-патріотичного виховання [14], що породжує суттєві зміни у цілеспрямованому та прогнозованому розвитку цілісної системи виховання як важливої категорії педагогічної науки.

Соціальна компетентність майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України, що формується у різні історичні епохи, детермінується впливом соціальних умов і нормативних вимог. У такому разі соціальна компетентність є гнучкою й «мобільною» відповідно до ситуації та може «управляти» професійною компетентністю, адаптуючи її основи до професійних завдань і виробничих ситуацій конкретної соціальної системи.

Моделі виховання також можуть бути різними, однак традиційно вони пов'язані із специфікою професійної підготовки і зорієнтовані на розвиток особистості фахівця. Розвиток соціальної складової у курсантів під час виконання обов'язків виховними засобами обґрунтований у наукових дослідженнях М. Козяра. Автор вважає, що у навчальних закладах, які здійснюють професійну підготовку майбутніх офіцерських кадрів, у виховних процесах має враховуватись специфіка педагогічної діяльності, обов'язковим результатом якої є не лише надбання курсантами професіоналізму й військової компетентності, а й гармонійний розвиток особистісних якостей, пов'язаних із державними інтересами, формування чітких громадянських позицій, патріотизму, високої моральності, культури, людської гідності [15].

У напрямі забезпечення соціально важливих завдань, пов'язаних із вихованням особистості, у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності результативно функціонують відділ виховної роботи та соціального захисту, сектор психологічного забезпечення, спортивні секції та ін. Відповідно до Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України (далі – Положення), заходи психолого-педагогічного супроводу мають сприяти цілеспрямованому розкриттю і розвитку здібностей людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереженню здоров'я та життя [16].

Для формування соціальної компетентності майбутніх офіцерських кадрів важливими завданнями, що передбачені у Положенні, є: визначення стратегій і тактик психологічного впливу в ході навчально-виховного процесу, визначення психологічних завдань та відповід-

них методів, прийомів і засобів щодо формування професійно важливих рис у курсантів; забезпечення диференційованого підходу до курсантів; корегування зусиль професорсько-викладацького складу навчального закладу в напрямі поєднання навчання та виховання; сприяння професійній самоідентифікації та соціально-психологічній адаптованості курсантів до умов навчання; забезпечення психологічної підготовленості курсантів до майбутньої професійної діяльності, формування в них психоемоційної стійкості до можливих фізичних та психологічних перевантажень у критичних, екстремальних ситуаціях та в складних умовах оперативно-службової діяльності тощо.

Психологічний супровід навчально-виховної діяльності першочергово спрямований на формування індивідуальності кожного курсанта й базується на особистісно-орієнтованому підході, суб'єкт-суб'єктній взаємодії, принципах партнерства і співробітництва, індивідуалізації, урахуванні психологічних і соціальних особливостей, культури, світогляду майбутнього офіцера служби цивільного захисту України.

Однак у навчально-виховному середовищі навчальних закладів, що здійснюють підготовку майбутніх офіцерських кадрів ще досі має місце традиція вирішення усіх питань виховання адміністративно-командними методами; неповністю здолані дистанції відчуження й авторитарного стилю у спілкуванні між учасниками навчально-виховного процесу; недостатньо враховуються особистісні інтереси, потреби курсантів у самовираженні; надмірний контроль за поведінкою й позбавлення самостійності студентів курсантів знижують професійну мотивацію, навчальну й соціальну самоактивність.

Таким чином, орієнтуючись на вимоги сучасних підходів: компетентнісного, особистісно-орієнтованого, соціоцентричного тощо виникає потреба в удосконаленні процесу професійної підготовки курсантів у освітньому просторі вищого навчального закладу, зокрема, актуальними на часі є обґрунтування методичних основ формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України, визначення педагогічних умов, конкретизація структури досліджуваного феномену, створення й апробація моделі формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки на основі розроблення методики забезпечення цього процесу.

Список літератури:

1. Державні стандарти професійної освіти : теорія і методика : Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
2. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Загол. з екрану.
3. Крылова Н. Б. Среда социокультурная образовательная / Н.Б.Крылова // Новые ценности образования: тезаурус. – М.: Педагогика, 1995. – 103 с.
4. Панов В. И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика / В. И. Панов. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.: ил. – (Сер. «Практ. психология»)
5. Беляев Е. Ю. Формирование термина образовательная среда в психолого-педагогической литературе конца XX — начала XXI века / Г. Ю. Беляев. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://dzd.rksmb.org/science/bel06.htm>.
6. Поляков С. Д. Что такое психопедагогика? // Ученые записки. Ежекварт. науч. журнал пед. ин-та Саратовского гос. Ун-та им. Н. Г. Чернышевского. – 2008. – Т.1. – Сер. Психология. Педагогика. – № 1– 2. – С. 66-69.
7. Дяченко Л. М. Психопедагогіка як предмет наукового інтересу / Л. М. Дяченко // Теорія і практика управління соціальними системами / Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПІ», 2014. – № 2. – С. 34-45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kpi.kharkov.ua/JUR/TPUSS%202014_7.pdf. – Загол. з екрану.

8. Гора В. А. Особливості системи професійної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій / В. А. Гора. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/hora_v.a._features_of_the_system_of_professional_training_of_cadets_in_higher_educational_establishments_of_government_emergencies_service_of_ukraine.pdf.
9. Мандрик Л. М. Формування гендерної культури майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Леся Миколаївна Мандрик. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 25 с.
10. Фридман Л. М. Психопедагогіка общего образования: Пособие для студентов и учителей. – М. : Издательство «Институт практической психологии», 1997. – 288 с.
11. Кравець С. Г. Психолого-педагогічні основи проектної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників/ С. Г. Кравець // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць: Вип. 11 / Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України ; [Ред. кол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – К. : Міленіум, 2016.– С. 44-54.
12. Креденець Н. Д. Формування професійної компетентності молодших спеціалістів легкої промисловості: теоретичні та методичні засади: (на матеріалі вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації). : монографія / Неля Дмитрівна Креденець; за ред. Н. Г. Ничкало. – НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2015. – 384 с.
13. Еланов С. Б. Ответственность как качество личности / С. Б. Еланов // К проблеме управления обучением и воспитанием : сб. науч. ст. / ред.-сост. Н. Ф. Талызина. – Москва : Педагогика, 1970. – С. 200-214.
14. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.
15. Педагогічні основи виховання у курсантів навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Козяр Михайло Миколайович; Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. – К., 1998. – 172 с.
16. Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України. Наказ МВС України № 842 від 28.07.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1367-04>.

References:

1. Derzhavni standarty profesiinoi osvity : teoriia i metodyka : Monohrafiia / Za red. N. H. Nychkalo. – Khmelnytskyi : TUP, 2002. – 334 s.
2. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1341 vid 23 lystopada 2011 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Zahol. z ekranu.
3. Krylova N. V. Sreda sotsyokulturnaia obrazovatelnaia / N.V.Krylova // Новые tsennosty obrazovaniya: tezaurus. – M.: Pedahohyka, 1995. – 103 s.
4. Panov V. Y. Psykhodyaktyka obrazovatelnykh system: teoriya y praktyka / V. Y. Panov. – SPb. : Pter, 2007. – 352 s.: yl. – (Ser. «Prakt. psykhohohyia»)
5. Beliaev E. Iu Formyrovanye termyna obrazovatelnaia sreda v psykhohohopedahohycheskoi lyterature kontsa XX — nachala XXI veka / H. Iu. Beliaev. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupa: <http://dzd.rksmb.org/science/bel06.htm>.
6. Poliakov S. D. Chto takoe psykhopedahohyka? // Uchenye zapysky. Ezhekvert. nauch. zhurnal ped. yn-ta Saratovskoho hos. Un-ta ym. N. H. Chernyshevskoho. – 2008. – T.1. – Ser. Psykhohohyia. Pedahohyka. – № 1– 2. – S. 66-69.

7. Diachenko L. M. Psykhopedahohika yak predmet naukovooho interesu / L. M. Diachenko // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami / Shchokvartalnyi naukoivo-praktychnyi zhurnal. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2014. – № 2. – S. 34-45. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://library.kpi.kharkov.ua/JUR/TPUSS%202014_7.pdf. – Zahol. z ekranu.
8. Hora V. A. Osoblyvosti systemy profesiinoi pidhotovky kursantiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii / V. A. Hora. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/hora_v.a._features_of_the_system_of_professional_training_of_cadets_in_higher_educational_establishments_of_government_emergencies_service_of_ukraine.pdf.
9. Mandryk L. M. Formuvannia hendernoi kultury maibutnykh fakhivtsiv pozhezhnoi bezpeky u protsesi profesiinoi pidhotovky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Lesia Mykolaivna Mandryk. – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2015. – 25 s.
10. Frydman L. M. Psykhopedahohyka obshcheho obrazovannia: Posobye dlia studentov y uchyteliv. – M. : Yzdatelstvo «Ynstytut praktycheskoi psykholohyy», 1997. – 288 s.
11. Kravets S. H. Psykhologo-pedahohichni osnovy proektnoi diialnosti maibutnykh kvalifikovanykh robotnykiv/ S. H. Kravets // Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnicnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika : zb. nauk.
12. Kredenets N. D. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti molodshykh spetsialistiv lehkoii promyslovosti: teoretichni ta metodychni zasady: (na materialii vyshchykh navchalnykh zakladiv I-II rivniv akredytatsii). : monohrafiia / Nelia Dmytrivna Kredenets; za red. N. H. Nychkalo. – NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. – Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov, 2015. – 384 s.
13. Elanov S. B. Otvetstvennost kak kachestvo lychnosti / S. B. Elanov // K probleme upravleniia obucheniem y vospytaniem : sb. nauch. st. / red.-sost. N. F. Talызyna. – Moskva : Pedahohyka, 1970. – S. 200-214.
14. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016-2020 roky. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13 zhovtnia 2015 r. № 580/2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.
15. Pedahohichni osnovy vykhovannia u kursantiv navchalnykh zakladiv systemy MVS vidpovidalnoho stavlennia do vykonannia svoikh obov'iazkiv [Tekst] : dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Koziar Mykhailo Mykolaiovych; Vinnyts
16. Polozhennia pro psykholoho-pedahohichne suprovodzhennia navchalno-vykhovnoho protsesu u navchalnykh zakladakh MVS Ukrainy. Nakaz MVS Ukrainy № 842 vid 28.07.2004 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1367-04>.

References

1. State standards of professional education: Theory and Methods: Monograph / Ed. N. Nychkalo. – Khmelnytskyi : TUP, 2002. – 334p.
2. Concerning approval of the National Qualifications Framework. Order of the Ukraine Cabinet of Ministers # 1341 of November 23, 2011 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Tit. from screen.
3. Krylova N. Sociocultural and educational environment / N.B.Krylova // New Education Values: thesaurus. - M. : Pedagogy, 1995. - 103 p.
4. Panov V. Psychodidactics of educational system/ V. Y. Panov. – SPb. : Piter, 2007. – 352 p.: – («Prakt. psychology»)
5. Beliaev E. Formulation of term educational environment in psychological and pedagogical literature of the late XX - early XXI century/ H. Iu. Beliaev. [Electronic resource]. – Access mode: <http://dzd.rksmb.org/science/bel06.htm>.

6. Poliakov S. What is psychopedagogy? // Scientific notes. quarterly scientific journal. Saratov University of Chernyshevskoho. – 2008. – T.1. – Ser. Psychology. Pedagogy. – № 1– 2. – S. 66-69.
7. Diachenko L.. Psyhopedagogy as a subject of scientific interest/ L. Diachenko // Theory and practice of social systems / quarterly scientific journal. –Kharkiv: NTU «KhPI», 2014. – № 2. – S. 34-45. [Electronic resource]. – Access mode: http://library.kpi.kharkov.ua/JUR/TPUSS%202014_7.pdf.– Tit. from screen.
8. Hora V. Peculiarities of vocational training of cadets in higher educational institutions of Ukraine State Emergency Service / V. Hora. [Electronic resource]. – Access mode: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/hora_v.a._features_of_the_system_of_professional_training_of_cadets_in_higher_educational_establishments_of_government_emergencies_service_of_ukraine.pdf.
9. Mandryk L. Gender culture of future fire safety professionals formation: Abstarct. Dis. ... Candidate. ped. Sciences: 13.00.04 / Lesia Mandryk. – Pereyaslav-Khmelnytsky, 2015. - 25 p.
10. Friedman L. Psycho general education: A guide for students and teachers. – M., "Institute of Applied Psychology" Publishing House, 1997. – 288 p.
11. Kravets S. Psycho-pedagogical foundations of future skilled workers design / S.G. Tailor // Scientific Journal of the Institute of Vocational Education NAPS of Ukraine. Vocational education: Coll. Science. papers: Vol. 11 / Inst prof.-tech. Education NAPS of Ukraine; [Ed. count. : V. Radkevich (Chairman), etc.]. - K: Millennium, 2016. – P. 44-54.
12. Krednets N. Formation of professional competence of junior specialists of light industry: theoretical and methodological principles: (based on higher educational institutions of I-II accreditation). : Monograph / Nelia D. Krednets; Ed. N. Nychkalo. – NAPS of Ukraine, Institute of Teacher Education and Adult Education. – Krivoy Rog: Pub. G. Kozlov, 2015. – 384 p.
13. Elanov S. Responsibility as the quality of the individual / S. Elanov // To learning management and upbringing problems: scientific. art.col. / Red. N. Talyzina. – Moscow: Pedagogy, 1970. – P. 200-214
14. On the strategy of national-patriotic education of children and youth during 2016-2020 years. President of Ukraine Decree of 13 October 2015 # 580/2015 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.
15. Pedagogical bases of responsible attitude to duties of cadets education in the MIA educational institutions [Text]: dis ... candidate. ped. Sciences: 13.00.04 / Mikhail Koziar; Vinnitsa state. Pedagogical University of. Kotsyubinsky. – K., 1998. – 172 p.
16. Regulation on psycho-pedagogical support of the educational process in educational establishments of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 28.07.2004 # 842 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1367-04>.

